

Hamrarna
dånade
i
Brattfors

Järnets historia i Garpenberg

Eva-Lena Bard

Kalkbrottet

Kalkbrottet i Garpenberg ligger lite avsides, norr om byn på vägen mot Garpenbergs Norra gruva. Det är lätt att köra förbi utan att se det, ett stycke från vägkanten. Här bröt man kalksten redan på 1700-talet, men troligtvis är kalkbrottet äldre än så. Kalkstenen finns ofta i berggrunden tillsammans med järnmalm och leptit, bergarter som det finns gott om i Garpenberg.

Ursprungligen kallades platsen där kalkugnen står för Gretasgruvan.

Stenbrottet bearbetades i början av 1800-talet av ett tiotal jordägare från Backgården, Rönningen och Finnhyttan, troligtvis som samfällighet. Garpenbergs bruk var också delägare. Under 1800-talet samlades ägandet under några få personer, enligt Sam Rönnegård var det Garpenbergs bruk och Anders Bergström senare blev Bergström i det närmaste ensam ägare till kalkbrottet.

Kalk

Kalken var viktig i historisk tid, precis som det är idag. För att kunna använda kalken behövde den brännas och till det behövdes en kalkugn. Den ugn som står i kalkbrottet är troligtvis från 1860-talet. Uppe på höjden finns fortfarande resterna av en ramp som gick fram till ugnen. Där uppifrån hällde man ner sönderbruten kalk i ugnen. Ugnen har sex hål nere vid marken. Tre är eldöppningar och tre är utslagshål för färdigbränd kalk. Den lastades sedan på vagnar och kördes iväg dit där det behövdes kalk. Kalkugnen har renoverats till sitt ursprungliga utseende. På 20-talet slutade brytningen av kalk i brottet.

Kalk användes i jordbruket som jordförbättring, men också vid järnframställningen för att få igång slaggbildningen. Kalken renar järnmalmen från orenheter som t ex svavel och hjälper till att åstadkomma flytande slag. Slaggen tappas sedan bort från järnet. Det som återstår är stål.

Slaggsten

Slagg är en restprodukt i järnhanteringen. Slagg bildas när ugnen nått en tillräckligt hög temperatur. I äldre slagg finns spår av förglasning (ytan känns som glas).

Slagg användes flitigt som byggnadsmaterial i äldre tider för ladugårdar och uthus. Ibland byggdes även bostadshus av slagg. Färgen kan bli blåskiftande.

Det fanns två former av slagg. Slaggen kunde hällas över i formar där den kallnade, för att sedan kunna användas som byggstenar. Slaggflis däremot framställdes genom att smederna hällde ut slaggen över golvet i smedjan, när de kallnat hackades den upp i mindre bitar. Pelarna som står på platsen där smedjan låg i Brattfors är byggda med slaggflis.

Karta från utmål och inmutningar i kalkbrottet. 1895 ägdes ett stort antal av Anders Bergström.

